

ARTICULUS III.

De argumentis bene et efficaciter pertractandis.

1005. Oportet uti 1° verbo Dei; 2° rationibus naturalibus et arte oratoria; 3° stylo populari et non sublimi.

1006. *Quid de necessitate uten li verbo Dei?* Efficacia concionis, quoad fideles, sita est principaliter in verbo Dei. Suam vim habere possunt etiam rationes naturales; sed (repeto) efficacia maior a verbo Dei provenit: dum scilicet concionator dicit: *Hoc est verbum Dei: hoc est de fide etc.* Differentia substantialis inter eloquentiam profanam et sacram est quod profana in solis rationibus humanis; sacra vero etiam (imo praecipue) in infallibili Dei auctoritate fundatur, qua ad assensum captivandum nihil fortius esse valet. Verbum Dei (quod in sacris litteris, in Sanctis Patribus et in definitionibus dogmaticis nobis annuntiatur) maximam huiusmodi efficaciam habet 1° Ad mentes illuminandas (« Lucerna pedibus meis verbum tuum » *Ps. 118*); 2° Ad corda inflammanda (« Omnis sermo Dei est ignitus » *Prov. 30*); 3° Ad peccatores convertendos (« Nunquid non « verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi « malleus conterens petram? » *Ier. 23* « Vivus est sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti » *Ebr. 4*); 4° Ad gratiam divinam auditoribus communicandam (« Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus Sanctus super omnes qui audiebant verbum » *Act. 10*).

Dixi quoad fideles: sed, si etiam inter auditores essent qui circa fidem naufragium fecissent; nequidem pro illis (maxime ope rationum naturalium praedispositis) erit efficacia destitutum verbum Dei (« Fides ex auditu; auditus autem per verbum Christi » *Rom. X. 7*). Recole supra dicta (*pag. 513*).

At vero hodie plures concionatores a verbo Dei abhorre illique ostracismum dare videntur; unde bene exclamari potest cum Ieremia (*XVII*): « Ubi est verbum « Domini? » Ipsi non amplius citant Scripturam et Evangelium; non amplius Sanctos Patres, definitiones Conciliorum, et Doctores Ecclesiae; non amplius exempla Sanctorum, et historiam sacram. Ratiocinia dumtaxat in medium adducunt (et utinam essent bona!); historias prophanas; episodica revolutionis gallicae; opiniones philosophorum; auctoritates Platonis et Ciceronis; quibus facile addunt Dantem, Galileum, atque (ad maius robur) Voltaire, Rousseau, Mirabeau, Robespierre; et, si auctoritates adeo magnae (!) adhuc sufficere eis non videantur, recurrunt ad recentiores, v. g. Mazzini, Cavour; et forte etiam ad alios adhuc viventes. Equidem aliquando inter Voltaire, Rousseau etc. citant etiam il *Cristo* (quam pulchrum est istud *il!*); et tunc de Christo bene repeti poterit quod *inter sceleratos reputatus est!*

Sed quid de huiusmodi concionandi modo?

Imprimis male cohaeret cum praecepto Domini dicentis: « Praedicate Evangelium omni creaturae » (*Marci 16*). Male etiam componitur cum doctrina Ecclesiae, dicente Tridentino: « Sacras Scripturas, divinamque legem annuntiant ». Et SS. mus D. N. Leo XIII loquens ad sacros oratores (*4 Iul. 1880*) dixit: « Inest unice in verbo « Dei vis virtutum altrix et vitiorum dominatrix. Quoniam autem verbum Dei in sacris litteris continetur, atque in iis quae sunt ab Ecclesiae patribus conscripta..., « hi sunt omnino sacrae eloquentiae fontes; hinc omnis « docendi norma sumenda ».

Praeterea hoc pessimum systema robur adimit praedicationi, illamque prorsus, aut quasi prorsus, sterilem reddit. Scriptum est (*Ierem. 23*): « Si... nota fecissent verba « mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, « et a cogitationibus suis pessimis ». Insuper christifidelibus, qui intentione audiendi verbum Dei ad concionem

se conferunt, illudit; illos suo vero cibo iniuste privat; et, praedicationem (ut dixi) sterilem reddendo, in immensum animarum damnum redundat.

Denique, abiecta praedicatione auctoritativa, et, concionatore loquente non amplius ad modum nuntii et legati Dei, bene vero ad modum philosophi, hoc etiam consequitur quod (non obstante contraria praedicatoris intentione) rationalismum, et nihil aliud quam rationalismum, in sacro suggestu habeamus.

Rem huiusmodi heu quantum detestabatur S. Alphonsus! Hac de causa cuidam concionatori suae Congregationis ut e suggestu descenderet intimavit, eumque nedum a concionibus, verum etiam a Missa suspendit. Sed non minus illam detestantur qui in dandis regulis eloquentiae sacrae magistri sunt: inter quos sic exclamabat celebris Audisius (*versio latina*): « O aurea religionis aetas, « o saecula classicae eloquentiae, quo ivistis vos? Chryso- « stome et Augustine, Bossuet et Massillon, Bourdaloue « et Fenelon, et tu, Italicorum oratorum princeps Paule « Segneri, vos non ita praedicabatis. Minime profecto, « minime sic praedicabant. Legite eorum sermones. Sunt « omnes veritates.... ab intimo religionis sinu deprom- « ptae.... et commentarium perpetuum Evangelii... Audite « nunc oratores philosophicos, poeticos, politicos et roman- « ticos dierum nostrorum. Invenitisne in illis saporem « Evangelii, saporem pietatis christianae, mannam illam « absconditam, quae e coelo directe pluit?... Minime: Nihil « aliud invenitis quam gustum humanum: rem totam « humanam: humanum argumentum: humanas probationes: « humanum stylum, et humanum totum concionatorem ». Et novissime S. C. Epp. et RR. Encycl. cit. dicit quod huiusmodi praedicandi modus est *summum nefas*.

1007. *Quid de adhibendo etiam subsidio rationum naturalium et artis oratoriae?* Etsi vis principalis rependa sit in verbo Dei, tamen rationes naturales atque artis oratoriae adiumenta superaddi debent. Dicit SS. mus

D. N. Leo XIII (*Serm. cit.*): « Quod tamen non ita intel- « ligi volumus, ut adiumenta atque opes negligantur, quas « humana ratio suppeditat ». Et addit: « Tenenda est « ars oratoria,.... quia orationis elegans copia allicere ani- « mos audientium solet et ad divinarum legum iussa affa- « tim flectere ».

Ut autem sacrae conciones etiam ex rationibus naturalibus et arte oratoria vim habeant, et salutarem fructum faciant, imprimis attendendum est ad substantiam, ad robur argumentationis, atque ad efficaciam sermonis; ita scilicet ut auditores plene convincantur, fortiter moveantur, et ad obediendum pertrahantur. Hinc oportet ut concionator nedum calleat regulas generales artis oratoriae et eloquentiae, sed etiam ex pluribus auctoribus classicis, qui de tali vel tali argumento concionem fecerunt, congresserit ea omnia, quae sive ad intellectum convincendum sive ad cor movendum melius deserviunt, iis postea suo stylo (non vero *ad litteram* et sine connexionem, prout multi faciunt) usurus. Quid igitur de illis qui confidunt in solis strepitis et clamoribus sine ulla substantia (« vox, vox, praeterea- « que nihil »)? Quid etiam de illis, qui, unam vel alteram tantummodo ratiunculam cognoscendo, toti sunt in ea taediosissime (ut vulgo dicitur) frigenda et refrigenda, aut in ea exornanda pulcherrimis verbis, atque frondibus et floribus innumeris, quasi vellent arcem capere cum exercitu novarum sponzarum?

Peccatores non iam verbis *della crusca* exquisitissimis, non iam periodis rotundis, non iam elegantissimis descriptionibus, non iam dulcissimis aurium titillationibus; sed potenti argumentorum apparatu, fortissimis motionibus, et magnis conscientiae remorsibus, convertuntur.

In hunc finem oportet ut concionator non ad modum simpliciter recitantis aut (quod peius est cum voce) semper uniformi, vel affectate, vel cum quadam taediosissima cantilena declamantis; bene vero ad modum loquentis, prout iuxta diversos sensus et affectus naturaliter fieri solet,

magnam convictionem, et suo tempore etiam commotionem, ostendat, iuxta effatum: « Si vis me flere, flendum est prius ipsi tibi ».

Ut autem remorsus excitentur, ad consequentias practicas et applicationes particulares descendere oportet. Sic enim et non aliter conscientiae vere feriuntur, digitus in plaga ponitur, et unusquisque intra se dicit: *ego sum ille vir*. Neque existimes sic taedio affici auditores, experientia enim constat quod ipsi tunc maxime attentos se praebent. Neque credas orationem sic nimis humiliari, vilemque evadere; nunquid enim conciones Pauli Segneri aliorumque auctorum classicorum, quae applicationibus practicis adeo abundant, viles erunt? Cornelius a Lapide (*Jac. II*) adeo carpit concionatores qui non descendunt ad particularia, ut censeat ipsis esse imputandum, si populi remaneant in iisdem vitiis et nullus nimisve exiguus ex concionibus fructus obtineatur. Concludit autem: Mutent concionandi modum si conscientiae suae consulere velint.

Nunc dicendum est aliquid de stylo, et speciatim de vitio nimis communi concionatorum, qui, ad placendum (ut aiunt) Clero aliisque personis instructis, atque ad habendum concursum, stylum adeo exultum et argumenta adeo sublimia adhibent, ut rudes parum vel nihil intelligant.

1008. *Quinam stylus in sacris concionibus adhiberi debet?* Stylus (in genere loquendo) potest esse 1° sublimis, seu (ut ego potius dicerem) nimis altus; qui scilicet verbis, phrasibus, periodis, argumentis etc. communem rudium intelligentiam superat, et potius Doctorum academiae congrueret. 2° Rusticus; qui scilicet, propter verba plebeia, et barbarismos, communiter displicet. 3° Illogicus; qui scilicet vitio quoque argumentationis laborat. 4° Facilis et popularis; qui scilicet praedicta extrema declinat, et, dum communiter placet, ab omnibus intelligitur.

Sacri Oratores certe evitare debent stylum illogicum (ut per se patet). Stylus rusticus, quamvis concionando ad

solos rusticos (maxime quoad parochos et missionarios) aliquo modo, et discretione servata, adhiberi possit vel etiam debeat (dicente Tridentino XXIV. VII: « Etiam lingua vernacula, si opus sit »); ordinarie tamen evitandus est. SS. mus. D. N. Leo XIII (*Serm. cit.*) dixit: « Fugendum inficetum et rusticum dicendi genus ». Hinc valde reprehendendi sunt illi concionatores, qui sine ulla praeparatione, summa temeritate ad populum se praesentant et quidquid in buccam venit effutiunt. Heu quanta argumentationis inanitas! Heu quot taediosissimae repetitiones! Heu quot verba mendicata et impropria! Heu quam frequentes a re proposita aberrationes! Heu quanta confusio! Ante concionem nesciunt quid dicturi sint, in concione nesciunt quid dicant, et post concionem nesciunt quid dixerint. Videntur quasi naufragi, qui toti sunt non iam in salvandis aliis sed in salvandis semetipsis, ne sine verbo remanere cogantur. Conciones huiusmodi non solum sunt sine fructu; sed etiam damnosae. Sin minus enim imprudentis noceant auditoribus, saltem taedio illos afficiunt, et sacrum ministerium, religionem et ipsum verbum Dei dedecori et despectui exponunt.

At vero evitandus est etiam stylus nimis altus. Systema sic praedicandi quo maiorem diffusionem habet, eo maiorem reprobationem meretur. Hoc tamen non adeo rigide intelligendum est, ut nulla omnino concio aut concionis particula paullo altior esse possit. Veritas est quod ordinarie uti oportet stylo populari; stylus altus autem regulariter evitari debet, et solum cum magna parsimonia adhiberi potest. Rationes sunt sequentes.

Rudes verba peregrina, phrases exquisitas, periodos paullo involutas, rationes abstrusiores, argumenta sublimia, et uno verbo quae dicuntur stylo nimis elevato, non intelligunt; unde vel ad conciones se non conferunt, vel perinde erit ac si ad illas se non conferrent; quinam enim fructus sperari potest a personis quae non intelligunt? Sed nunquid rudes verbo Dei non indigent? Nunquid ad

illud ius non habent? Fuitne forsitan intentio Christi ut praedicatio ad personas doctas tantummodo restringeretur, eaque rudes, qui nedum magnam sed maximam auditorum partem efformare solent, destituerentur? Minime profecto, et patet ex Christi ipsius exemplo « Caepit Iesus praedicare et dicere: poenitentiam agite » (*Matt. IV. 17*). « Et sine parabolis non loquebatur eis ». Eodem modo se gesserunt Apostoli; unde Paulus dicebat: « Ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiae » (*I. Cor. II. 1*). « Si incertam vocem det tuba, quis se ad bellum parabit?... Nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes » (*I. c. XIV. 8*). « Graeci sapientiam quaerunt; nos autem praedicamus Christum crucifixum » (*I. c. I. 22*); « Sapientibus et insipientibus debitor sum » (*Rom. I. 14*). Nec aliter senserunt Patres et Ecclesiae Doctores. S. Augustinus (*in Ps. 138 c. 116*) dixit: « Melius est ut nos reprehendant Grammatici, quam non intelligant populi ». Et S. Thomas dicere solebat: « Tam apertus debet esse sermo docentis, ut ab intelligentia sua nullos quamvis imperitos excludat » (*Vita X. v.*). Iuxta hanc regulam semper se gesserunt Sancti, v. g. S. Jo. Chrisostomus, S. Basilius, S. Carolus Borromeus, S. Franciscus Regis, S. Philippus Neri, S. Franciscus Salesius, S. Leonardus, S. Alphonsus etc. Ita denique et non aliter docet Ecclesia. Tridentinum (*V. 1*) ait: « Pro earum (plebium) capacitate pascant salutaribus verbis ». Et novissime SS. mus D. N. Leo XIII (*Serm. cit.*) dixit: « Curandum est ut erudiantur ad religionem homines, non... reconditis exquisitisque sententiis, non fucata orationis specie atque pompa, sed in simplicitate sermonis ».

Adde quod stylo sublimi loquentes non iam gloriam Dei sed propriam quaererent. Quot praedicatores (dicebat S. Lig.) in replendis sermonibus suis sublimibus conceptibus defatigantur... ut miseram aliquam laudem ab auditoribus

obtineant. Ex hoc autem consequitur quod nec ipsi cum vero zelo (qui concionis anima est) praedicare possunt, nec Deus huiusmodi concionibus concurret; unde nullus fructus obtinetur. S. Franciscus Salesius, quum ei relatum fuerit, quemdam concionatorem magnam famam sibi comparasse, respondit: « Dicite mihi, quaeso, quot conversiones eius sermones produxerunt? » Quid itaque reliquum est? Reliquum est ut lugeat Ecclesia, rideat diabolus, et miseris animabus liber ad damnationem aeternam cursus relinquatur; sacerdotes autem sic praedicare assueti rationem Deo reddere debeant, et forsitan, loco laudum quas quaerebant, criticas et censuras obtineant.

Silentio praetereundum non est quod concionatores huiusmodi peccant etiam contra ipsam artem oratoriam, et quidem principalissimam eiusdem artis regulam violant. En documentum Quintilliani (*III. VIII.*): « Apud populum, qui ex pluribus constat indoctis, secundum communes magis intellectus loquendum ». Imo deficiunt contra ipsum sensum communem; et perinde esset ac si lingua latina praedicare vellent, quia inter auditores non desunt qui illam intelligunt. Reapse rudes, dum audiunt concionatorem huiusce generis, dicunt: *latine loquitur*.

Quid dicam de tempore quod in concionibus hoc modo componendis, poliendis, fucandis, ornandis etc. ordinarie (utique cum magna iactura aliarum utilium occupationum) impenditur? Cuidam ad unum faciendum sermonem panegyricum, qui a nemine intellectus fuit, sex menses satis non fuerunt. Bene dici posset: *Ut quid perditio haec?*

1009. Fiunt sequentes obiectiones.

Hic est usus. Respondeo. Usus qui vergit in damnum animarum non est usus sed abusus, quo perdurante nulla conversio, nullus fructus obtinebitur, et miserae animae, quae salvari potuissent, damnabuntur.

Concio debet etiam delectare. Debet delectare sine praedudicio claritatis et fructus, concedo. Debet delectare ita ut rudes non intelligant, vel fructus nullatenus aut

multo minus obtineatur, nego **prorsus**. Hinc S. Ambrosius (*in Ps. 113*) conquerebatur inquit: « Quod luxuriat in « flore hebetatur in fructu ». Et ipse Seneca dicebat: « Non quaerit aeger medicum **eloquentem** sed sanantem. « Quid oblectas? Aliud agitur. Urendus, secandus sum. « Ad haec adhibitus es ». Enimvero sacer concionator abundantissime delectabit si, **abstinendo** a defectibus qui displicere solent, amorem erga **auditores** ostendat, argumenta momentosa et opportuna pertractet, proprietatem in verbis servet, **facili et perspicuo** sermone loquatur, ordinatim procedat, aptis **similitudinibus** et exemplis utatur, **nervose ratiocinetur, convincat**, persuadeat, atque contritionis, confidentiae, et amoris Dei quam maxime delectabiles affectus moveat, **ineffabilemque** virtutis gustum insinuet. Patet ex sacris **missionibus**, in quibus summa delectatione christifideles **verbum** Dei auscultant, et saepe sacrificiis vix credibilibus se **subiiciunt** ut missionarios audire possint.

Sed eloquentia popularis (instant) valet pro agricolis et pro missionibus; non vero pro civitatibus et pro concionibus Adventus, Quadragesimae etc. Respondeo. Nunquid rudes non sunt etiam in civitatibus? Porro locus, tempus et circumstantia praedicandi **sine** fructu nunquam aderit. S. Franciscus Salesius, eodem modo quo ruri, Parisiis praedicabat.

Dicunt insuper: *Si necessariae sunt conciones populares pro rudibus, necessariae sunt etiam conciones sublimes pro doctis.* Respondeo: **Docti** habent peccata et indigent converti sicut rudes et **forte** magis. Sed nunquid verba trecentistica, phrases **saeculi** aurei, versus Dantis, ideae altae, longa series citationum, eruditio peregrina, descriptiones heu quam diu **elaboratae**, v. g. praelii, procellae maris, viridarii amoeni **etc.**, ad illos convertendos magnam vim habebunt? Quidam auctor dicit: hoc perinde esse ac velle demoliri murum **acicula** aurea (*con uno spillo d'oro*); vel extinguere **magnum** incendium cum uncia

aquae rosaceae emptae a pharmacopola. Et S. Alphonsus (*l. c. 6*) aiebat, haec procurare distractiones, et fructum non iam producere sed impedire. Adde quod saepe res eo usque procedit, ut ipsi docti nihil aut fere nihil intelligant; unde conciones nimis sublimes, dum inutiles sunt rudibus, ordinarie doctis quoque inutiles aut quasi inutiles erunt.

Non ita est de concionibus popularibus. Ipsae, dum iuvant rudibus (qui, ut dixi, maximam auditorum partem efformare solent), iuvant etiam doctis, qui illas quoque (dummodo praedicta servantur) libenter audire solent. Nonne ad conciones S. Ignatii, S. Francisci Salesii, Patris Pinamonti, S. Leonardi etc. docti quoque accurrebant, illasque libentissime audiebant?

Adde quod docti circa res religiosas saepe sunt ignorantes magis quam agricolae, unde ipsi quoque humiliori et minutori instructione indigent. Quidam doctor laureatus dicebat se nunquam intelligere potuisse cur septem Sacramenta instituisset Ecclesia!

Regulam optimam dabat celebris Muratori dicendo quod concionator se gerere debere ut *doctus* qui persuasum reddere velit *ignorantem*.

At vero, dicunt multi praedicatores, *nos habemus conciones nostras iam longo studio compositas, elaboratas, limatas, et memoriae traditas.*

Respondeo I. Iuvenes, qui conciones adhuc non composuerunt, caveant ne viae adeo falsae se committant. Pericula autem sunt imprimis libri quorundam saeculi nostri oratorum, qui malo fato magnam famam sibi compararunt; deinde laudes, quae (etiam a clero) ineptissime et imprudentissime dantur concionatoribus, qui non iam laudari sed gravissime reprehendi deberent.

II. Parochi aliique superiores nunquam advocare deberent concionatores huiusce generis. Illos autem advocando, non leviter peccant; in causa enim sunt cur sacerdotes iuvenes malae viae (ut modo dicebam) se committant, ut advocentur; plebes autem sibi commissae sine pabulo

salutari et tam necessario remaneant. Scripsit S. Lig. (*Lettera ad un novello Vescovo n. 7*): « Tot parvuli « petunt panem et non est qui frangat eis. Vae Praelatis, « vae Praelatis! ».

III. Si autem dictis praedicatoribus, qui conciones iam sic compositas habent, respondere deberem, nihil melius facere possem, quam uti responsione Cardinalis Pignatelli, qui dixit: « *Dunque la ricetta è fatta?... Poveri « infermi!* » (1).

1010. *Relate ad modum tractandi argumenta apologetica aut polemica, estne aliquid notandum in particulari?* Notanda sunt sequentia.

I. Cavendum est ne causae bonae praeiudicium inferatur, quod (ut supra innui) accidere potest speciatim propter obiectiones, quum valde facile accidat quod responsiones vel non sint convincentes vel ad populi captum exprimi nequeant; unde perinde foret ac si venenum longe lateque spargatur et antidotum non detur. Et notandum non deesse concionatores adeo criterio inopes, ut faciant quoque obiectiones in populo non diffusas (et forte multas), aut illas quae diffusae sunt, ita vivide exponant, ut in auditoribus talem ac tantam impressionem nunquam fecerint. Obiectiones ergo solum ita fieri poterunt ut responsio sit adeo limpida et triumphans ut auditores omnes (etiam rudes) plene persuasi remanere debeant. Quid autem dicam de illis, qui ad thesim probandam vel ad obiecta solvenda, more advocatorum causarum desperatarum se gerunt, et argumenta nedum debilia, sed etiam omnino sophistica, in medium adducunt?

II. Ad Fidem tuendam, sine ullo periculo et cum magna utilitate, imprimis christifideles poterunt et debent instrui circa necessitatem Fidei ipsius et obligationem non consentiendi dubiis contra illam. Insuper fieri poterunt conciones in laudem religionis, ostendendo illius divinam

(1) *Latine.* « Ergo ratio medicinae conficiendae scripta est?... Miseri infirmi! ».

institutionem, mirabilem propagationem et conservationem, miracula, martyres, triumphos, utilitatem etc. Maxime vero praemuniendi erunt fideles contra impias sectas, libros, diaria etc.

III. In his sermonibus evitandus est modus cathedra-
ticus; oportet enim 1° ut omnia ad captum populi (ut dixi) atque adeo magna claritate evolvantur; 2° ut nedum mentes illuminentur, sed etiam corda moveantur.

ARTICULUS IV.

De necessitate ut verbi Dei praecones vitae exemplaritate praefulgeant, et vero Dei amore sint incensi.

1011. Enimvero quinam fructus expectari potest a concionatoribus, qui (ut ait S. Gregorius) per exempla destruant quae per linguam praedicant? Nonne potius scandalo erunt? Heu quam facile (ut notavit S. Hieronymus ad Nepotianum) christifideles intra se dicunt: Cur ergo haec quae dicunt, ipsi non faciunt? Imo ulterius procedunt, et aiunt: — Si reapse adesset infernus, nunquid ita se gererent? Sic ergo dicunt ex arte sua, atque ad capiendum stipendium; sed ne ipsi quidem sunt persuasi —. At vero tunc conciones ad quid deserviunt, nisi ut populi fidem amittant? Hoc autem quid perniciosius, quid horribilius? Et notandum quod, ut malus effectus sequatur, saepe quid minimum sufficit. Scripsit Clemens XI (*Epist. Encycl. ad Episcopos*): « Ni-
« mis saepe accidit (speciatim in pagis et parvis locis),
« quod aliqua licentia, aliquod malum exemplum, minimus
« naevus praedicatoris, nedum destruat totum fructum, quem
« suis concionibus obtinere potuerit, sed positive magni
« mali sit occasio ». Hinc Concilium Tridentinum (V. II) districte praecipit Episcopis, ut facultatem concionandi iis dumtaxat concedant, qui *vita et moribus probati sint*.